

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

КАТЕДРА „ДИДАКТИКА“

МАРИЯ НИКОЛАЕВА НИКОЛОВА

**СТРАТЕГИИ НА ОБРАЗОВАТЕЛЕН ТЕАТЪР
ЗА РАЗВИТИЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА
В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС
(НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност „Теория на възпитанието
и дидактика (Образователен театър)“, шифър 05.07.01

София • 2014

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

КАТЕДРА „ДИДАКТИКА“

МАРИЯ НИКОЛАЕВА НИКОЛОВА

**СТРАТЕГИИ НА ОБРАЗОВАТЕЛЕН ТЕАТЪР ЗА РАЗВИТИЕ НА
ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС (НАЧАЛНА
УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
по професионално направление 1.2. Педагогика, научна специалност „Теория на възпитанието
и дидактика (Образователен театър)“, шифър 05.07.01

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ДОЦ. Д-Р РАДКА ВАСИЛЕВА

РЕЦЕНЗЕНТИ:

ПРОФ. Д-Р ЕМИЛИЯ ВАСИЛЕВА

ПРОФ. Д-Р РАДОСЛАВ РАДЕВ

София • 2014

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от катедра „Дидактика” при Факултет по педагогика, СУ „Св. Климент Охридски” с протокол от 30.01.2015г.

Дисертационният труд съдържа увод, три глави, заключение, използвана литература и приложения. Общият обем на ръкописа е 222 страници.

Броят на литературните източници е 138, от които 99 на кирилица и 39 на латиница.

Заседанието на научното жури за защита на дисертационния труд ще се състои на 05.06.2015 г. от 13:00 часа в Зала № 1 на СУ „Св. Климент Охридски”.

Материалите по защитата са на разположение в кабинет № 57, етаж 3 на Софийски университет „Св. Климент Охридски”.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....	6
ПЪРВА ГЛАВА	
ОБЩИ ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ ЗА ТЕАТЪРА В ОБРАЗОВАНИЕТО.....	8
1.1. Образователен театър.....	8
1.2. Форум театър.....	10
1.3. Play Back театър.....	10
1.4. Пърформанс (“Performance”).....	11
1.5. Приложение на театрални и драма форми, методи и техники в съвременното начално училище.....	12
1.5.1. <i>Процес на обучение</i>	12
1.5.2. <i>Терапевтичен процес</i>	14
ВТОРА ГЛАВА	
КОНЦЕПТУАЛЕН СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ МОДЕЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС (НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)	15
2.1. Същност и характеристики на начално училищната възраст.....	15
2.2. Особености на развитието на взаимоотношенията в училищната общност.....	16
2.2.1. Динамични характеристики на малката група.....	16
2.2.2. Особености на динамиката на взаимоотношенията в училищния клас (начална училищна възраст).....	17
2.2.3. Съдържателна обвързаност между формалното и неформалното образование за развитие на взаимодействия в класната стая.....	18
2.2.3.1. Творческа класна стая – дизайн и предизвикателства.....	18
2.2.3.2. Творческото мислене като резултат от взаимодействието между формалното и неформалното образование в класната стая на началното училище.....	19
2.3. Характеристика и особености на стратегията като основно понятие за изграждане на концептуален модел за социално-педагогическа работа.....	19
2.3.1. Стратегията като понятие.....	19
2.3.2. Особености при разработването на стратегия.....	20
2.3.2.1. Училищният клас като развиваща се организационна система.....	20
2.3.2.2. Учителят в ролята на стратегически мениджър.....	20
2.3.2.3. Планиране на програми за реализиране на стратегическите цели, намерения, мисия и визия в съвременната начално училищна практика.....	21
2.4. Модел за групов социално-педагогическа работа в училищния клас (начална училищна възраст).....	21
2.4.1. Социално-педагогическо целеполагане.....	21
2.4.2. Социално-педагогически намерения, в контекста на разработването на модел за социално-педагогическа работа в началното училище.....	22
2.4.3. Особености на мисията и визията	23
2.4.4. Програма от набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър за развитие на взаимоотношенията в училищния клас (начална училищна възраст).....	23

Стратегии на Образователен театър за развитие на взаимоотношенията в училищния клас	24
2.4.4.1. СТРАТЕГИЯ I: „Ролева трансформация в действие“	24
2.4.4.2. СТРАТЕГИЯ II: „Сценична диада“	24
2.4.4.3. СТРАТЕГИЯ III: „Стимулиране на общност“	26
2.4.5 Критериална матрица за оценка на взаимодействията в контекста на приложението на модела за групово социално-педагогическа работа в началното училище.	27
2.4.6 Дискусионен анализ.	28
ТРЕТА ГЛАВА	
ХАРАКТЕРИСТИКА НА СТРАТЕГИИТЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛЕН ТЕАТЪР ЗА РАЗВИТИЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС (НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)	28
3.1. Научно-изследователски дизайн на емпиричното изследване.	28
3.2. Организация и методика на изследването.	28
3.3. Анализ на получените резултати и изводи от емпиричното изследване.	29
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	32
ПРИНОСИ	33
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА	34

УВОД

Учениците от начална училищна възраст чрез поведението си демонстрират афинитет към обучение ориентирано към диалог и взаимодействие, насочено към обогатяване на личния опит и забавни интерактивни активности. Проявяват ангажираност, творческа инициативност и са силно мотивирани за участие в такива форми на обучение, които им предлагат дейности, изискващи разнообразие в правенето, участие в създаването на образователния продукт или дейност и емоционални, силни преживявания.

Образователен театър създава среда за подобна стимулация, а ние се заехме със задачата да изследваме, посредством три целенасочено конструирани интерактивно-ролеви стратегии да подпомогнем груповата динамика в нейната ефективност.

Изходната позиция се фокусира върху идеята, че повишаването на ефективността на взаимоотношенията между учениците би довело до развитие на процеси от груповата динамика в училищния клас, които творят по-благоприятен и действен за отделния ученик, групите в класа и целия клас микроклимат.

В своето динамично ежедневие учениците от начална училищна възраст участват в множество взаимодействия – личностни и междуличностни, които създават благоприятни, а понякога и неблагоприятни условия. Възникват противоречия и сблъсъци, разногласия, спорове и конфронтации, нараства конфликтността, агресията и самоутвърждаване и/или извоюване на позиции в групата на училищния клас, стремежи за признание от другите, преследване на лични интереси или определена изгода и пр.

Може да се предположи, че учениците използват тези модели на поведение поради много и различни причини, но в дисертационният труд се приема, че едно от предизвестията е ограничения им опит – познавателен, емоционален, поведенчески.

В предложеният стратегически подход се приема, анализира и интерпретира на основата на получени емпирични данни от проведеното изследване, че създаването, адаптирането и верифицирането на разнообразни модели основаващи се на сценично ролево партньорство между учениците ще даде множество резултати. Ако учениците бъдат включени в обучение, основано на ролевото взаимодействие и сценичния диалог, ако имат в последствие подкрепата на своите учители и съученици да изследват личното си участие, да експериментират в групата на училищния клас, то може да се очаква те да приложат този опит в някаква степен и в реалната действителност, чрез реални, лични, ролеви интеракции.

Тези стратегии включват ученикът, който чрез превъплъщението в образи и ролеви персонажи във въображаемата ситуация, се позиционира по-определено и устойчиво в структурата на междуличностните отношения в групата. Освен това интерактивно-ролевите стратегии, използвани от образователно-театралната система са свързани с осигуряването на ново и атрактивно, но необходимо пространство - сцената на Образователен театър. Непосредствената връзка с актьорите на сцената, атмосферата създавана от декорите, костюмите и музиката, публиката от съученици и учители се превръщат в компоненти на контекста, които подпомагат изпълнението и творческата изява на учениците.

Дисертационен труд е посветен на социално-педагогическите аспекти на развитието на взаимоотношенията в училищния клас (начална училищна възраст) на фона на приложението на набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър.

Имайки предвид, че в последното десетилетие в образованието на учениците в държавните и общинските училища все по-често се включват подобни неформални образователни, развлекателни и с всякакъв друг профил организации, това е една недостатъчно изследвана теоретична и практическа област. Образователен театър работи вече 20 години изключително интензивно с голям набор от ученици от начална училищна възраст. Много аспекти на неговата социално-педагогическа ефективност все още не са изследвани и утвърдени, а се забелязват и очертават като значими от учителите, учениците и техните родители. Всичко това придава една особена актуалност на очертаня проблем.

Да се изследва възможността за създаването на обективни предпоставки за развиващи се взаимодействия и взаимоотношенията между учениците в училищния клас посредством използването на театралните системи, форми и драма методи на обучение, е примамлива цел, актуална за така обособените специфични потребности на съвременните ученици в началното училище.

В този смисъл целесъобразно от гледна точка на изложението е точното и ясно дефиниране на поставените цели и задачи, предмета и обекта на изследване.

Обект на изследване е развитие на взаимоотношенията в училищния клас (начална училищна възраст).

Предмет на изследване са стратегии на Образователен театър, насочени към развитие на взаимоотношенията в училищния клас.

Основните **цели** на дисертационният труд са:

1) *да се проучи, изследва и анализира развитието на взаимоотношенията в училищния клас (начална училищна възраст), включени в емпирична извадка, чрез целенасочен групов процес, в който се използва набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър;*

2) *да се разработи модел за социално-педагогическа работа, основан на непрекъснато стимулирана към участие публика.*

Така формулираните цели предполагат следните **задачи** в процеса на работа, а именно:

① Да се проучи и анализира научната литература и изследвания по проблема;

② Да се обобщят и анализират теоретичните интерпретации за влиянието на театралните форми и драма методи на обучение върху социално-педагогическия климат;

③ Да се анализира развитието на взаимоотношенията, в процеса на които се осъществява груповата динамика в училищния клас;

④ Да се представят същността и стратегиите на Образователен театър в аспектите на влиянието им върху развитието на взаимоотношенията между учениците;

⑤ Да се установят емпирично типичните взаимоотношения, възникващи в училищния клас;

⑥ Да се проследи (емпирично) динамиката на взаимоотношенията в изследваната група, опосредствани от набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър;

⑦ Да се представи модел на груповата работа с ученици на възраст 7-10 години, целящ развитие на взаимоотношенията в клас.

С оглед на очертаните параметри може да бъде изведена **хипотеза**, поставяща рамки на текущата разработка и определяща посоката на изследване на посочената по – горе проблематика, а именно:

Ако се приложат специално конструирани интерактивно-ролеви стратегии в Образователен театър, то ще се развият взаимоотношенията между учениците в специфична индивидуално и групово ориентирана перспектива.

За реализиране на изследването бяха използвани следните **методи**:

- **Теоретичен анализ** на научната литературата по проблема и на съществуващите ефективни образователно-театрални практики в международен мащаб.

- **Социометрия** в училищни групи в начална училищна възраст.

- **Интервю** с ученици (начална училищна възраст).

- **Експертна оценка** на учители, преподаващи в начална училищна степен.

- **Математико-статистически методи** за обработка на получената емпирична информация.

- **Метод на анализа, синтеза и обобщението** за констатиране на изводи, логически основани на получените емпирични данни.

Използваните методи са подробно описани в ТРЕТА ГЛАВА, параграф 3.1 на дисертационния труд.

Резултатите от проведеното изследване са отразени в съдържанието на дисертационната разработка.

Дисертационният труд се състои от три части съдържателно проследяващи 1) теоретични и практически концепции и иновации, изхождащи от международната научна литература, посветена на изследвания проблем и 2) описание, анализ и интерпретации на собствен експериментален опит, очертаващ практическите перспективи за развитие на авторовите идеи в българската училищна практика на началното училище.

ПЪРВА ГЛАВА

ОБЩИ ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ ЗА ТЕАТЪРА В ОБРАЗОВАНИЕТО

Много автори разглеждат театърът в образованието като една от най-ефективните практики, намерили своето неоспоримо приложение в училищното образование, поради фактът, че той се оказва изключително приспособим към различно учебно съдържание, подходящо за различни образователни единици.

За целите на дисертационния разработка терминът **„театър в образованието“ (theater-in-education)** се отнася към използването на методите, подходите, похватите, идеите, техниките и инструментите на театралното изкуство в класната стая не само за развлекателни цели, а да се променят знанията, нагласите и/ или поведението на учениците.

1.1. ОБРАЗОВАТЕЛЕН ТЕАТЪР

Същност и функциониране

Образователен театър е явление, в което със средствата на играта, на театъра се пресъздава образователното съдържание. Всеки спектакъл е творчески и креативен продукт, в който основата са академичните знания, които децата трябва да получат, пречупени през призмата на кукленото изкуство.

Образователен театър е система, която създава условия за учене чрез опита и преживяването, търси активното и лично участие на учениците, които от публика се превръщат в актьори и обратното. Създава се процес на непрекъснати трансформации, провокиращ детското въображение. По своята същност това е театрално-образователна система от Представления, изградени върху предварително определено образователно съдържание. Разгръща се пред ученици от определена училищна възраст.

Игровият образователен модел „Образователен театър“ е насочен към изпълнение на образователно значими цели, които допълват и обогатяват целите на училищното обучение.

Като цялостна система от образователно театрални спектакли Образователен театър създава ново училищно пространство, характеризиращо се с игрова процесуалност, изградена от онова образователно съдържание, заложено в традиционните учебни програми, но представено по различен от конвенционалния начин – със средствата фантазията, въображението, хуморът и хиперболите.

„Театрално-образователната система „Образователен театър“ е опит за проекция на интегрираното знание за играта в модел, изграден за образователни цели, наречен **игрови образователен модел**“ – разбиран като въображаем игрови план, игрово време, игрово пространство, игрови правила, сериозно-несериозно отношение, игрови процесуални механизми, средства на играта.“ (Василева 2000)

Изгражда се доверие в учениците, тъй като на сцената, чрез преживяване на ролята, която играят те имат възможност ясно да заявят своята позиция, така че другите от групата и общността, да я чуят, видят и да се опитат да разберат. Дават гласност съзнателно или не на своите мисли, чувства и емоции през призмата на ролята на персонажа, на който подражават.

„На сцената те могат да изиграят онова, което ги тревожи; да докоснат себе си в бъдещето, да се опознаят чрез театралното Си превъплъщение...“ (Василева 2002)

Структура, особености и предизвикателства. Образователното представление в съвременното начално училище.

В научната литература по изследвания проблем като фокус на една такава театрално-образователната система като „Образователен театър“ се определя Спектакълът. Предвид специфичните му способности той се разглежда като различна сценична практика, поставяща акцент върху значимите понятия и идеи.

Процесът по създаването, развитието и усъвършенстването на Спектакълът се характеризира със сложност, произтичаща от многокомпонентността на структурата му, интегрираща различни образователни модели: информационен, поведенчески, креативен и модел на социалните връзки.

Особените взаимоотношения, които възникват от интегрирането на тези образователни модели специфицират и различните *компоненти* на всяко Представление от образователно театралната система: **спектакъл, игри, арт-етюди, интеракция и творчески карти за обратна връзка.**

Тематичните области, по които се поставят спектакли в Образователен театър са значими за децата и най-често са свързани с образователното съдържание, предназначено за определена учебна възраст (първи, втори или трети клас). Тематичните акценти, използвани в системата Образователен театър включват цялостен и завършен цикъл като драматургия и режисура.

Тематичните области планирани в сценарийната събитийност поставя фокуса върху:

- **Интегративни понятия**, които имат нужда от цялостна интерпретация чрез съчетание на различни предметни области;
- **Сложни понятия**, които трябва да се визуализират и анимират, да бъдат ефективно преподадени и овладени от учениците – дълбинни процеси и явления;
- **Понятия, които предполагат различна интерпретация** в зависимост от субективните предпочитания, вкус или възглед на обучаваните – морални или социални;
- **Понятия в науката**, които са емоционално интерпретирани и се представят посредством драматургичния процес (поведенчески или граждански феномени).

Основните действащи лица в Образователен театър са: актьорите (професионални изпълнители); режисьорът, драматургът/ сценарист, сценографът и педагогът.

Основните етапи по създаването на Образователен театър се характеризират с сложност, многоплановост и интегративност. На **първият етап**, наречен „*Образователно и драматургично целеполагане*“ се планират два проекта, определени в научната литература като **академично селектиране** и **педагогическа обоснованост**; вторият етап – „*Създаване на драматургичния и сценичен творчески продукт (Спектакълът)*“ изисква разработването на т.нар. „*проект-сценарий*“ и „*проект-действие*“. **Третият етап**, определен като „*Диагностика на педагогическата ефективност на образователно – театралния проект*“, изисква създаването на проекти, базирани на използването на аналитични и диагностични методи, свързани с възможностите за актуализация и подобряване на вече създадена система. **Четвъртият етап**, наречен „*Комуникативност и ефективност на образователно театралния проект Образователен театър*“ очертава процеса по създаване на възможности за подобряване на връзките на образователно-театралната система с професионално заинтересованите общности.

1.2. ФОРУМ ТЕАТЪР

Същност на Форум театъра

Тази система от образователно театрални средства, способности и инструменти е уникална с това, че *дава възможност всеки да експериментира своето решение на поставената конфликтна или проблема ситуация и да изживее последиците в защитена среда.*

Чрез множество провокации зрителите се трансформират в "зрителите-актьори" („spect-actor“). В театралното действие обикновено се показва проблем или конфликт в нерешена форма, стимулира се дискусия и учениците (участници) са насочени към участие в обществен форум, провокиращ предложения и изиграване на предложеното решение. Проблемът винаги е ситуация на подтисничество и обикновено в него са включени **подтисници** и **протагонист**.

Във форум театъра се използват специфични за конкретната среда проблеми или конфликти, които се претворяват в представление. Публиката е емоционално ангажирана и активно участва в промяната.

Форум-театър представлението

Екип от актьори представят на сцена кратка пиеса, описваща със средствата на театъра определен проблем. Достигайки до момента, в който пиесата развие своята кулминация, действието спира. Навлизането в една въображаема ситуация на сигурност, подкрепено с фасилитираното групово пространство, осигуряват спокойствие на зрителите-ученици, за търсенето и намирането на креативно разбиране за проблема и вариативност при откриването на неговите решения, като ги превръща в зрителите-актьори.

След първоначалното изиграване на пиесата, тя се разиграва втори път, следвайки абсолютно същата линия на развитие докато, някой от зрителите не спре действието, с желание да заеме мястото на протагониста и преодолее действията и поведението на „потисника“. Целта е зрителите-актьори, които навлизат в пиесата да се опитат да променят нейния край, различен от наблюдавания в модела.

Накрая актьорите представят променения модел, който се основава на решенията, предложени от зрителите и финализира с дискусия за случилото се.

Действащи лица във Форум театъра са: актьори (професионални и непрофесионални изпълнители); зрителите-актьори (spect-actors); жокерът (Joker); драматург (сценарист); режисьор и организатори.

Създаването на представление по модела за Форум театър е сложен процес, който преминава през няколко етапа: *Определяне на целите на проекта; Избор на проблем, който ще се разиграва; Създаване на сценарий за пиесата; Сътворяване на образи; Работа върху пиесата. Репетиционен етап; Форум театър – Представлението; Дискусия. Осмисляне на посланието от публиката; Промоцията*

1.3. PLAY BACK ТЕАТЪР

PlayBack театърът е уникална форма на импровизационен театър. Актьорите в импровизационния театър излизат на сцената, без предварителна подготовка, без сценарий, без репетиции, не знаейт кой какво ще играе, какъв ще е сюжетът и как ще завърши. Акцентът е върху историите, които се разказват от зрителите – истински истории за реални хора и събития.

Плейбек театърът има форма, ритъм и структура. Разказващият участник избира кой от актьорите коя роля да играе. Актьорите използват уменията си да вникват в преживяванията на другите и креативно пресъздават разказаната история, като се опират на спонтанността и въображението си, всичко това е съпътствано от непринудено и интуитивно изпълнявана на живо музика. В основата на функционирането на Плейбек театърът е залегнала устната традиция на разказвачеството и традиционните ритуали на общността, при които хората се събират заедно, за да чуят и споделят стари истории от света на приказките, митовете и легендите.

Плейбек театър в училищната практика

Плейбек театърът е слабо познат в съвременната училищна практика. Някой от по-ексцентрични и екстравагантни учители откриват неговите предимства в педагогическата си работа, относно изграждане на стабилни взаимоотношения в класовете, които ръководят. Използването на този метод благоприятства подобряването на доверителните отношения в класа, както по отношение ученик-ученик, така и ученик-учител. Чрез техниките на импровизационния театър се създават ефективни условия за преработване на конфликтите в класната стая, като основа за справяне с агресивността. Учениците научават и прилагат спонтанността в ежедневните си взаимоотношения, чрез свободно споделяне с връстниците и учителите си, без страх от грешки.

Въвлечени в плейбек формата децата биха могли да разберат за различните индивидуалности, да опознаят съучениците си и заедно да овладеят умения за взаимодействие и сътрудничество в групата или в класа, да изразят спонтанност и креативност, да развият чувствителност към личния си опит, да репетираат различни ролеви репертоари и различни модели на поведение, да развият творческите си и артистични възможности.

Най-често плейбек техники се използват във връзка с запазване на безопасната училищна среда. Учениците са стимулирани да разказват своите преживявания при наличие на агресия, тормоз, нерешими конфликти, отказ за приемане на чужда гледна точка, липса на емпатия към връстници, липса на умения за изслушване.

Участието в плейбек групи на ученици от начална училищна възраст създава ефективни условия за развиване на откритост и смелост за споделяне на чувствата и преживяванията им.

Основни действащи лица в плейбек представлението са: диригентът, актьорите и музикантът

Етапи на Плейбек представлението: *Загряване; Действие и Затваряне.*

Формите в плейбек представлението описани в научната литература, разработваща тази проблематика са: флуидна скулптура, двойки, хор, табло/снимка, хайку, история в три части, куатро, шестия елемент, с кукли, мъдро същество, огледало, изиграване на история

1.4. ПЪРФОРМАНС (“PERFORMANCE”)

Същност

По същество пърформанса се определя като „универсална изразна форма, т.е. че всичко, което ни заобикаля, може да се превърне в негово изразно средство. (Дворянов 2010)

Фокусът на пърформанса не е насочен към създаването на нови театрални, танцувални, изобразителни или музикални форми, а към колаборацията на отделните изкуства, от които се изгражда нещо съвсем различно – нова универсална изразна форма.

„Живото присъствие на участниците в пърформанса пред публиката не е съпроводено с „влизането в някаква роля“, а е основно насочено към „себепредставяне“. Поведението им „може да бъде екзотично, шаманско, инструктивно, провокативно или забавляващо“. То не се обвързва задължително с предварителни упражнения, професионална подготовка или репетиции.

Пърформанс в началното училище

В основата на използването на импровизационни техники като пърформанса в началното училище стои съблюдаването и съобразяването с потребността на съвременните ученици - по един нетрадиционен и иновативен начин да се предостави пространство (реално или въображаемо) където те свободно да покажат на себе си и другите, чрез игрови и комуникативни форми всичко онова, което вълнува личността им, да експериментират с емоции и поведение, да се учат един от друг, от своите преживявания, от интеракцията с различни форми на изкуството – драма, театър, изобразително изкуство, танц. Да бъдат свободни да интерпретират преживяванията, мечтите и желанията си.

Участието в пърформанс практики дава възможност на учениците от началното училище да развиват качества като самонаблюдение и самоанализ, инициативност, умения за работа в екип, подобряване на ориентацията в конкретно време и пространство, самоорганизация, развиване на специфични комуникативни компетенции, артистичност и оригиналност.

Приложението на пърформанса като импровизационна форма в училищната практика подпомага адекватното, гъвкаво, нетрадиционно запознаване на учениците с теми свързани със здравето, правата на детето, гражданските им права и отговорности.

1.5. ПРИЛОЖЕНИЕ НА ТЕАТРАЛНИ И ДРАМА ФОРМИ, МЕТОДИ И ТЕХНИКИ В СЪВРЕМЕННОТО НАЧАЛНО УЧИЛИЩЕ

1.5.1. Процес на обучение

Наблюдава се, че все по-често изкуството заема главна роля при създаването на иновативни училищни практики, основани на конструктивистките теории за учене, според които знанието не е пасивно преподадено пред учениците, а се конструира активно от всеки обучаем в процеса. В рамките на тази идея, приложението на театрални, драма и игрови форми, методи и техники в процеса на обучение напоследък се разглеждат от много автори като едни от най-ефективните практики, намерили своето неоспоримо приложение в съвременната училищна практика.

Установява се, че в съвременния процес на обучение съществува голямо разнообразие на нетрадиционни, игрови, театрални и драматургични методи, форми, подходи, а понякога само техники и инструменти, които учителите използват, съобразявайки се с нуждите на днешното поколение ученици от интерактивно взаимодействие, което да провокира тяхната сензитивност, познавателен интерес, емоционална активност и поведенческо моделиране в процеса на учене и преподаване.

ДРАМА ИГРИ

Използването на драма-игри в класната стая предоставят оригинална възможност за учители и ученици (разглеждани като обекти на процеса на обучение), тъй като предполага трупане на опит и знания в една алтернативна реалност (въображаема ситуация), наситена с връзки, взаимоотношения, конфликти и разнообразни поведенчески модели, предоставящи на учениците възможност за овладяване на различни способности за опознаване на собствената личност и личността на другите през призмата на нереалното. Това е дейност, която включва деца в активна ролева ситуация, с цел подготовка за реалния свят, допринасяща за всестранното им развитие.

За да се осъществи обучение чрез драма-игри в класната стая на началното училище, са **необходими 3 предпоставки:**

- **съдържание (content)** – отразява предмета на образователната драма. Изхожда се от реална ситуация от живота; от опита на детето или учебното съдържание.
- **въображаема ситуация (the fictional lens)** – децата се ангажират с конкретна ситуация и герои, поставени в дилема, място или ситуация, съобразени с основното действие.
- **защитено пространство (a safe environment)** – за да се изгради доверие, да се избяга от чувството за страх и децата да преодолеят своите бариери и задръжки, образователната драма трябва да предполага безопасно пространство и среда, в която да се чувстват удобно.

ТЕАТРАЛНА ИГРА

По своята същност театралната игра се свързва с импровизацията като иманентна характеристика на спонтанността, типична за учениците, основаваща се на литературен текст, предвиден за изучаване в начално училищната степен на обучение. Създава възможности за реализиране на свободата на избора, поставен в специфични условия за известност (относно

целите, темата и произведението, която ще се разиграва) и закономерностите на протичане на театрално-сценичната реализация

Процесуалност на театралните игри

Чрез театралната игра учениците от начална училищна възраст влизат в роля и действат от позицията на героя, но привнасяйки и интимни, не подправени особености на собствената си личност. Изучавания текст се поднася театрално-игрова във формата, като учениците се превъплъщават в художествения персонаж, който сами са избрали.

Наличието на многообразие на видовете театрални игри, прилагани в училищната практика белег за тяхната значимост в процеса на обучение. Най-често използваните театрални игри описани в научната литература са: театрално-безсловесна (пантомимна игра); театрално-словесна игра (театрално-словесна игра-монолог, театрално-словесна игра-диалог, театрално-словесна игра-инсценировка, театрално-словесна игра-артистичен етюд, цялостна театрално-словесна игра по готова драматизация); театрализирана игра; куклено театрална игра и музикално-театрална игра (Иванова, Ев. и З. Дечев 2007: 46-67)

РОЛЕВА ИГРА

Ролевата игра е импровизирана форма на приложение на театрални и драма техники в класната стая. По своята същност тя представлява „последователност от надграждащи се етюди, които наподобяват житейските“ (Василева 2014: 17). Чрез включването ѝ в процеса на учене и преподаване учениците имат възможност да заемат роли на персонажи и заедно да създават истории, т.е. осъществяват групови интерактивни и кооперативни взаимодействия в класа или в групата.

Иманентни характеристики на ролевата игра са: наличието на проблем, конфликтна тема или критична ситуация от ежедневието на участниците; въображаеми персонажи, имагинерен сюжет с начало, завръзка, препятствия и бариери, развръзка и край; смяна на ролите, обсъждане и даване на обратна връзка, анализ и оценка.

Важно условие при приложението на ролеви игри в процеса на обучение е в края на игровото взаимодействие да се стимулира конструктивен педагогически диалог и дискусия по отношение груповите и индивидуални преживявания на децата. Това изискване произтича от необходимостта за педагогическа обосновааност при приложението на ролеви игри в класната стая на началното училище.

СИМУЛАТИВНА ИГРА

Симулативните игри, разглеждани като форма на игрови, театрални и драма техники са разновидност на ролеви игри. При симулативните игри учениците представят своите идеи, възглед, мисли, чувства и следват собствена стратегия за решаването на симулативния конфликт, основавайки се единствено на своите познания, умения, компетенции и минал жизнен опит. Те трябва да „изиграят“ себе си, собствения си персонаж, собствения образ.

В съвременното училище се използват подобни импровизационни форми най-често с цел запознаване, затвърждаване и усъвършенстване на някои професионални навици, умения и компетентности. В начална училищна възраст учениците имат възможност по един оригинален и забавен начин да се запознаят със значими обществени и социални професии, чрез симулативни игри (например учител, лекар, полицаи, купувач, продавач, общественик).

Симулативните игри и съвременните технологии

Масовото навлизане на електронните технологии във всички сфери на обществения живот поставят пред съвременното обучение нови възможности за разширяване на знанията, уменията и компетенциите на съвременните ученици. (Пейчева- Форсайт 2011: 2-3)

Резултатите от научните изследвания през последните години (Sara de Freitas, 2006) недвусмислено доказват потенциалните възможности на дигиталните игри (“Serious Games”) за мотивиране и персонифициране на ученето, за формиране на конкретни практически и

професионални умения, за създаването на учебни среди, провокиращи когнитивната и емоционална активност на играещите. Чрез симулативния софтуер у тях се изграждат умения за трансфер на придобитите знания в учебните зали в многообразни практически ситуации, стимулира се евристичното мислене, развиват се професионални умения и компетентности, свързани с планиране, реализиране, оценяване и контрол на процеса на обучение и неговите резултати. (Пейчева- Форсайт 2011)

1.5.2. Терапевтичен процес

В съвременната училищна практика започва все по-често да се търси както общуването чрез изкуство, така и да се приема изкуството – като средство за комуникация.

Зачестилите случаи на агресия в училищното пространство насочват вниманието на обществото към различните негативни прояви в училище, към причините, които ги провокират, към възможностите тези негативни прояви да бъдат редуцирани в социално приемливо поведение.

Интерес представлява, че все повече автори и изследователи посвещават изследователската си работа върху проблемите свързани с изразяването на агресивно вербално и невербално небалансирано поведение, изразяването на враждебност и нападки, обвинителни твърдения, изразяване на двусмислени позиции, ескалиращо напрежение и конфликти, обтегнати враждебни отношения в училищната. Част от тях смятат, че деструктивни модели на поведение биха могли да бъдат преодоляни, чрез овладяване и насочване на негативната енергия, чувства, емоции и преживявания на децата към изкуството като терапевтичен метод.

ДРАМАТЕРАПИЯ

Драматерапията („dramatherapy“) се определя като „форма на психотерапията, основана на изкуството не на отделните видове драматичен театър, а на всички техни форми, използвани в качествата им на психотерапевтични инструменти“. (Попов, Т 2004: 48)

М. Андерсън-Уорън и Р. Грейнджър, известни изследователи на драматерапевтичната практика смятат, че този метод е свързана със свободната проява на чувствата на децата, както и със спонтаността на тяхната дейност и действията им.

ПРИКАЗКОТЕРАПИЯ

Специалистите, използващи в арт-терапевтичната си работа приказки, изхождат от базовата позиция, че познанието е нещо съкровено, нещо дълбинно – както за самия себе си, така и за околния свят. Именно оптималното използване на тези латентни, съществуващо вътре във всеки познания, превръщащи се в даден момент в психотерапевтични, залягат в терапията с приказки.

Възможности на приказкотерапията в училищната практика

Приказките активно способстват за това, децата да осъзнаят чрез смисъла на приказките, действителните характеристики на реалността, да направят взаимовръзка със събитията от реалния живот. Ако детето от рано започне да съотнася смисловите послания от приказките към своето поведение, то ще има възможност да изгради имагинерен жизнен опит. Приказкотерапията е процес на образуване на връзки между приказките от една страна и поведението в реалния живот – от друга, тя е процес на пренос на приказния смисъл в реалността.

Видове приказки използвани в провеждането на приказкотерапия са: художествените приказки, дидактически приказки, психокорекционни приказки, психотерапевтични приказки и медиативни приказки.

ИМАГОТЕРАПИЯ

Имаготерапията е вид терапия чрез поезия.

При него се използват средствата на художествената литература и театралната игра. Приема се, че „имаготерапията е метод за преустройство на отношенията на личността чрез трениране в сценично превъплъщаване в комплекс от характерни образи с терапевтична цел“

КУКЛОТЕРАПИЯ

Този вид арт-терапевтична практика взаимства методи, техники и инструменти от кукленото театрално изкуство. Тя използва куклата, която се приема като посредник между театъра и децата.

Куклата и куклените етюди, разглеждани като арт-терапевтична практика, с възможности за приложение в педагогическата практика на началното училище създават положителна емоционална нагласа в детето, провокират въображение и стимулират спонтанност в създадената игрова ситуация, подобряват вниманието, наблюдателността, чувствителността. В терапията чрез кукли се използва различни видове кукли, чиито образи, външен вид и физически особености стимулират различни емоционални състояния: тъга, радост, спокойствие, гняв, страх и учудване.

В заключение може да се каже, че арт-терапевтичните практики поставят акцент в своето приложение върху емоциите и преживяванията на личността. Известно е, че междуличностните отношения се изграждат на базата на симпатия, антипатия и безразличие. Така че и в процеса на развитието на емоционалната сфера и при формирането на детската личност изкуството играе важна роля за обогатяването, за диференцирането на емоциите и чувствата, за разкриването на тяхната богат гама и роля.

ВТОРА ГЛАВА

КОНЦЕПТУАЛЕН СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ МОДЕЛ ЗА ЕФЕКТИВНО РАЗВИТИЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС (НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)

2.1. СЪЩНОСТ И ХАРАКТЕРИСТИКИ НА НАЧАЛНО УЧИЛИЩНАТА ВЪЗРАСТ

В началния училищен период се поставя началото на систематичното обучение формират се основни знания, умения и качества и компетенции на личността, изграждат се модели на поведение и комуникационни модели, разглеждани като средство за взаимодействие с околния свят, както и за самореализация и самоусъвършенстване.

В този период настъпват трансформации в съдържанието и функциите на играта. Игровата дейност продължава да оказва влияние върху развитието на ученика. За игрите в начало училищна възраст е характерно богатството от ролеви позиции, които обуславят разгръщането на игрови действия във въображаема ситуация.

За ученикът в първите години на начална училищна се установява, че „... основните умствени навични действия малкия ученик проявява силно подчертана и субективна избирателност. Запомня се това, което е ярко, често нетипично, но особено значимо за самото дете в конкретния момент, т.е. онова, което по някакъв начин е свързано с възникващите в съзнанието му асоциации, очаквания – обусловени от опита. Затова и възприятията са така недиференцирани, много често фрагментарни и неотчетливи, силно повлияни от чувствата и настроенията“ (Василева, Ем 2002: 55)

Ученикът в начална училищна възраст детето постепенно придобива способност за сътрудничество – социално отношение, отличаващо се от принудата. Те умеят да дефинират собствената си гледна точка. Наблюдава се усилен интерес на децата към индивидуалността на Аз-а им. Заявяват стремеж за висок социален стабилитет и конкретни практически постижения.

Детето в начална училищна възраст „открива“ другите, осъществява социални отношения, взаимоотношения, взаимодействия и трансферира модели на поведение с членовете на новата

социална среда: учители и съученици. Този процес е многофункционален, продължителен и разнокачествен и силно зависи от характера на групата.

В първи клас се осъществява преструктуриране на основните процеси на развитие. Създават се условия за учениците за пълноценно идентифициране в новия социален контекст.

Втори и трети клас са етапът на затвърждаването на елементите на учебната дейност, превръщането на познавателния интерес и умствените дейности в устойчиво състояние на личността. Учениците овладяват стабилна система от основни учебни умения и навици, които се утвърждават като основен елемент от готовността на ученика за учене.

Четвърти клас подготвя детето към нов преход, нов образователен контекст – прогимназиален етап на обучение. В този етап се утвърждават по-сложните социални взаимоотношения и интеракции, интелектуалните процеси на ученика тук се свързват с метапознанието и когнитивното развитие.

„В четвърти клас ученикът е усвоил основните елементи на учебната дейност, затвърдил е и новата социална роля. Налице е по-висока степен на самостоятелност при ориентирване в различен тип ситуации, както и при доброволно поемане на риск при избора на определена ролева и поведенческа позиция“. (Василева, Ем 2002)

2.2. ОСОБЕНОСТИ НА РАЗВИТИЕТО НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В УЧИЛИЩНАТА ОБЩНОСТ

Социалният живот, а в частност и живота в училище като негово проявление, се „играе“ подобно на актьори на сцена и поведението е зависимо от ролите, които се изпълняват в момента. Този подход на анализ на социалното взаимодействие с термините на театъра е драматургичен модел, при който социалния живот се разглежда като театрална драма. Взаимодействието в училище е детерминирано от социалните роли – учител, ученик, директор, и може да се реализира чрез строго определени сценарии и драма методи. Успехът на общуването зависи от сполучливия подбор на форми, методи, техники, адекватни на изискванията на ролевото поведение. Умението да се модифицира поведението съобразно очакванията на другите за изпълняваната в момента социална роля е част от по-общия интерес на управление на впечатленията“. (Цветанска 2006: 29-30)

Особеностите на развитието на взаимоотношенията в училищния клас се характеризират с взаимните симпатии и антипатии, привличания и отблъсквания, самоуважение, възход, поражение, закани, изисквания, взаимно уважение, надежди, очаквания, разочарования и други.

Детето може да бъде прието или да бъде *отхвърлено*. Съществуват две групи отхвърлени деца: агресивни, с нисък самоконтрол и проблеми с поведението и затворени в себе си, срамежливи деца, без да имат ниска самооценка, да са агресивни или с проблеми в поведението.

Развитието на *приятелството* в начално училищния период е свързано с развитието на представите и очакванията на децата за приятелство. В начално училищна възраст приятелството започва да се свързва с възможността за споделяне, то се основава на доверието и се изразява във взаимното разкриване на мисли и преживявания; приятелят се описва чрез посочване на личностни качества и способности, които имат непосредствено значение за изграждането на взаимността и близостта или чрез общността на интересите и ценностите. За децата от тази възраст приятелството се основава върху общите интереси, взаимното харесване, споделянето на преживяванията, външанията и идеите.

2.2.1. ДИНАМИЧНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА МАЛКАТА ГРУПА

Според М. Андреев „Малката социална група е малочислена по състав социална група, чиито членове са обединени от обща дейност и се намират в непосредствено устойчиво общуване един с друг, което е основа за възникване както на емоционални отношения, така и на особени групови ценности и норми на поведение (Андреев 2001: 200)

Структура и функциониране на групите

Спецификата на груповата структура и състав може да се опише чрез четири основни дименсии: функционални роли и членовете на групата, индивидуални способности на членовете, големина на групата и състав на групата по пол.

Категориите на функционалните роли могат да се опишат с оригинални метафорични названия, отразяващи съдържателните им особености: „Звезда“ („Star“), „Свързка“ („Liaison“), „Мост“ („Bridge“), „Пазач на вратата“ („Gate Keeper“) и „Аутсайдер“ („Outsider“) <по Стоицова 1998>

Динамичните характеристики на малката група се изразяват в групов натиск, конформизъм, групова сплотеност, груповата сплотеност, лидерство, групови решения.

Явлението „групова динамика“ за първи път се описва от Курт Левин (1939) в неговите анализи на интеракциите в такива групи като семействата, комитетите, спортните отбори и групи в труда, образованието, терапията, религията, расите и етносите.

Иманентна характеристика на групата е подвижността, това я определя като непрекъснато променяща се динамична система на преплетени взаимоотношения между личностите или между структурите. Членовете на групата взаимодействат помежду си чрез формалните и неформалните си роли, регулирани от споделените ценности и спазването на определени норми в цялостния процес комуникацията между хората, участници в тях.

Развитието на формалните групи преминава през няколко **стадия**. В научната социално-психологическа литература като най-популярната класификация се определя: (Wanaus and Malik 1984:67-83)

- **Стадий 1:** *Запознанство или „разчупване на леда“*
- **Стадий 2:** *Проблем (конфликт) и предизвикателство*
- **Стадий 3:** *Кохезия или сплотеност*
- **Стадий 4:** *Възникване на илюзии*
- **Стадий 5:** *Разрушаване на илюзиите*
- **Стадий 6:** *Приемане*

2.2.2. ОСОБЕНОСТИ В ДИНАМИКАТА НА УЧИЛИЩНИЯ КЛАС (НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)

От социално-педагогическа гледна точка ученическият клас в началното училище представлява реална формална малка група, създадена официално. Нейното функциониране, целите на нейната дейност, както и нейното ръководство, са официално регламентирани от обществото.

Разглеждан като отделна, автономна общност училищният клас има вътрешна специфика, в неговото функциониране се различават две структури на взаимоотношенията: формална и неформална.

Груповата динамика на училищния клас се характеризира с особеното обстоятелство, че се наблюдава стремеж към запазване или повишаване на личния статус във възприятията и очакванията на другите от всеки един ученик, а това взаимодействие едновременно е преплетено със стремежите на всеки един друг от ученическата група. Подвижността на структурите на взаимоотношенията в класа е иманентна характеристика, която заслужава внимание.

Създаването на сплотена, целеустремена, загрижена за чувствата, мислите и емоциите на другите общност е дълъг и продължителен процес, в който учениците, овладяват изключително важни социални, поведенчески и познавателни компетенции, гарантиращи адекватността им в обществото.

В традиционната социално-педагогическа научна литература се защитава позицията, че за група, стигнала до висша степен от развитието си (наречена „колектив“) най-характерни са

отличителни характеристики като конформизъм, групова сплотеност, лидерство и възможности за взимане на групови решения.

Съвременните изследвания, тълкувания, анализи и интерпретации отнесени към груповата динамика на взаимоотношенията в училищния клас и тяхната познавателна, емоционална и социална ефективност се определя от изграждането на „общност“, с всички нейни особености за сътворяване на атмосфера, гарантираща сътрудничество и партньорство между децата и децата и учителите. Съвременното развитие на идеите и изследователски търсения не противоречи на класически подход към тази проблематика, а по-скоро го допълва и очертава перспективи и новаторски тенденции.

През последните години все повече изследователи започват да обръщат внимание на това измерение на училището. За да бъде дефиниран един училищен клас като „истинска“ общност, в него грижата и доверието са по-важни, отколкото ограниченията и заплахите; единството, сътрудничеството и партньорството, заместват победите и загубите; от всеки човек се очаква да подкрепя, да се вдъхновява от общата дейност. (Кон, Ал 2011)

„Истинската общност е доста различна от колектива“ – отбелязва Алфи Кон (Кон, Ал 2011: 130) - и поради това индивидът няма опасност да бъде претопен в нея, да направи компромиси с личните си желания, стремежи и потребности. Тази разлика се очертава и от философа Мартин Бубер – „общността не само съхранява и поддържа своите членове, но и съпровожда взаимоотношенията между тях. Колективът не изпълнява подобни функции – членовете му трябва просто да преодолеят личните си предпочитания, за да служат на групата“. (пак там)

2.2.3. СЪДЪРЖАТЕЛНА ОБВЪРЗАНОСТ МЕЖДУ ФОРМАЛНОТО И НЕФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В КЛАСНАТА СТАЯ

Неформалното обучение е особена форма на социална практика, която „преподава“ на публиката си научни послания по свой начин, който наричаме неформален“ (Василева 2002: 43)

National Education Manual (Peace Corps, 1989) определят неформалното образование по следния начин: „неформалното образование е извънучилищно учене, което се планира и реализира с активното партньорско участие на фасилитатор и участници като:

- Участниците са активни, те решават проблеми, работят със своите ръце,
- Мислят творчески;
- Ученето е практическо, гъвкаво и базирано на реалните нужди на учениците;
- Предназначението на неформалното образование е по-скоро да подкрепи живота на индивида или общността, отколкото да осигури предаването на отделни умения или знания.

Неформалното образование се основава на взаимното доверие и уважение като при това окуражава задаването на въпроси и рефлексията“. (Николаева 2008: 41)

„Децата обичат предизвикателствата и когато те са поставени по положителен начин и с необходимото поощрение, учениците са склонни да изпробват силите си.“ (Кларк, Р., 2013). „Проблемите на автоцензурата и стереотипното мислене преследват всяка класна стая.— Затова „креативността у учениците трябва да бъде стимулирана и канализирана във форми, които укрепват тяхната изява—. (Kaplan, E. W., 1995)

Иновативните неформални образователни практики в тази насока поставят акцент върху насърчаването на творческото и критическото мислене у учениците, формирането на компетентности за адекватно вписване и активно участие на обучаваните в съвременните общества. (Николова 2014: 69)

2.2.3.1. ТВОРЧЕСКА КЛАСНА СТАЯ – ДИЗАЙН И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

В творческата класна стая намира място креативността разбрана като „система от творчески способности, съвкупност от мисловни и личностни качества, които

благоприятстват формулирането на нови идеи и разкриването на важни взаимовръзки между предмети, явления и нови начини за решаване на поставени в теорията и практиката задачи или проблеми“ (Десев 2011:78)

2.2.3.2. ТВОРЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ КАТО РЕЗУЛТАТ ОТ ПАРТНЬОРСТВОТО МЕЖДУ ФОРМАЛНОТО И НЕФОРМАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В КЛАСНАТА СТАЯ НА НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

В научната литература творческото мислене е описано като процес който преминава през няколко етапа: анализиране на възникнал проблем; генериране на възможни решения; избор и приложение на най-доброто от тези решения; и накрая – оценка на ефективността на решението (Де Боно 2009). Всичко това е част от концептуалните парадигми разглеждащи взаимодействието между формалното и неформалното образование като един трамплин към създаване на оригинални условия за ефективно обучение.

Характерно за творческото мислене в класната стая на началното училище е съчетаването на две идеи, които не са били съчетавани до момента.

Начините за активизиране на творческото мислене са твърде разнообразни. Съществуват множеството класификации на методите за активизиране на творческото мислене.

За целите на дисертационната работа е представена класификацията на Херберт Хикс, който подрежда методите за стимулиране на креативното мислене в четири групи: *аналитични техники, техники на свободните асоциации, техники на принудителното съотношение, еkleктични техники.*

2.3. ХАРАКТЕРИСТИКИ И ОСОБЕНОСТИ НА СТРАТЕГИЯТА КАТО ОСНОВНО ПОНЯТИЕ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА РАБОТА

2.3.1. СТРАТЕГИЯТА КАТО ПОНЯТИЕ

Планирането, разработването, протичането и постигането на желан резултат определя стратегията като набор от идеали, ценности и приоритети, представа за бъдещето, усет за дейността, специфични организационни принципи, множество критерии и методика за оценка на успехите или провалите на първоначално планираното.

Стратегии в началното училище

В съвременните педагогически научни разработки стратегията като понятие, явление и феномен намира широко приложение. Най-често се определя по следния начин: „Учебната стратегия е индивидуален начин за организиране и използване на определен набор от умения или компетентности с цел по-рационално овладяване на определена информация или разрешаване на един или друг проблем. В този контекст на разбиране стратегията се обвързва с умения, които се използват в различните учебни ситуации“. (Цветанска 2006: 36)

Стратегията в начално училищната практика не е краен резултат, а основната линия, пътека, която трябва да бъде измината, за да се постигне развитието на даден субект в собствената си социална среда. Тя е връзката между настоящото и желаното крайно състояние.

Съотнасяйки към целите на дисертационното изследване може да се твърди, че интерактивно-ролевите стратегии, използвани от Образователен театър за развитие на взаимоотношенията в училищния клас са един *план, изпълнен с възможности за развитие на уменията на детето в една информираща, трансформираща, сътрудничаща, творческа среда, то да придобие способности, който да благоприятстват възприятията за собствената му личност и тази на другите в контекста на групата, към която принадлежи, и с която се идентифицира.*

2.3.2. ОСОБЕНОСТИ ПРИ РАЗРАБОТВАНЕТО НА СТРАТЕГИЯ

ЦЕЛИ: *Целите* при разработването на стратегията, разглеждана като съзнателна и преднамерено разработена последователност от действия и като основна ориентация, към която се придържа организацията или групата са *конкретни крайни състояния или желани резултати*, които се планират да се постигнат.

НАМЕРЕНИЯ: *Стратегическото намерение* е мечтаната дългосрочна, глобална цел залегнала в стратегията като феномен, която членовете на групата в организацията се надяват да постигнат възможно най-ефективно. Със стратегическото намерение се идентифицират ясни предизвикателства.

МИСИЯ: В съдържанието на *мисията* се определя глобалната, генерална цел на общността или групата. Мисията изразява настоящото състояние, намерение на групите и общностите и организациите.

ВИЗИЯ: Определянето на визията поставя фокуса си върху това *каква е представата на общността, групата или организацията относно нейното бъдеще* като такава. Съдържателното формулиране на визията акцентира върху бъдеща дейност, ефективност на тази дейност и резултатите от нея; визията насочва вниманието към бъдещите компетенции и способности на членовете на групата и на организацията, като съвместно дело на техните усилия.

ПРОГРАМА (ОПЕРАТИВЕН ПЛАН): Разработването на стратегия е целесъобразен процес по сътворяване на подредена съвкупност от действия, необходими за постигане целите на групата, класа, общността или организацията, в изпълнение на нейната мисия и визия за развитие и промяна. Това се определя като създаване на оптимален оперативен план, който включва всички планирани дейности и действия със и за групата.

2.3.2.1. УЧИЛИЩНИЯТ КЛАС КАТО РАЗВИВАЩА СЕ ОРГАНИЗАЦИОННА СИСТЕМА

Училищният клас, като организационна система, е формална група създадена за изпълнението на формални, официални цели. Формалното разглеждане на училищната общност я дефинира като делова организация, която притежава норми, регулиращи взаимоотношенията и процесите протичащи в нея; официални, делови цели; междуличностна, структурна, инструментална и експресивна комуникация; различни типове поведение (роли), статуси, йерархия и влияния, отнесени към структурно-функционалната организация на дейността на училището, като цяло.

Във формалната структура на училищният клас стихийно се създават неформални групи, структури и йерархия, основани на емоционална близост, симпатии, общи интереси, възгледи, очаквания, предпочитания и критерии за оценка на личностни достойнства, които се самоконтролират. Ефективното управление на неформалните структури предполага тяхното познаване, създаване на стимули за развитие и динамика, осигуряване на възможности и условия за конструктивни трансформации, опосредствани от емоционални, творчески и адекватни социално-педагогически въздействия и взаимодействия.

2.3.2.2. УЧИТЕЛЯТ В РОЛЯТА НА СТРАТЕГИЧЕСКИ МЕНИДЖЪР

Създаването, разработването, апробирането и верифицирането на стратегии, за целите на образованието е рационален процес на обмислени прогнози и анализи на предприетите действия, предназначени да максимализират ефективността на социално-педагогическите действия и взаимодействия в класната стая. От основно значение са способностите на „стратега“, на учителя в ролята на стратегически мениджър на училищния клас, да наблюдава, планира, анализира, дефинира и трансформира явленията в училищната среда и гъвкаво, адекватно, творчески и критично да прогнозира бъдещи действия.

Съвременният, модерен учител в ролята на стратегически мениджър на класа (и не само) е отговорен; интуитивен; катализира творческия подход в педагогическите си въздействия и

взаимодействия с учениците; изобретателен е; притежава силно изразена интуиция и висок интелект; концептуални знания и умения за гъвкаво и адаптивно мислене.

2.3.2.3. ПЛАНИРАНЕ НА ПРОГРАМИ ЗА РЕАЛИЗИРАНЕ НА СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ ЦЕЛИ, НАМЕРЕНИЯ, МИСИЯ И ВИЗИЯ В СЪВРЕМЕННАТА НАЧАЛНО УЧИЛИЩНА ПРАКТИКА

Създаването, апробирането и верифицирането на нетрадиционни образователни модели и програми се явява като основен приоритет за гарантиране на качество, ефективност, на мотивация, на реализация, както на личността на ученика, в ролята му на обучаем, така и на учителя, от гледна точка на неговото адекватно и адаптивно професионално развитие.

В този смисъл изследователският фокус попада върху възможностите и специфичните условия, които създава специфичното взаимодействие между формалното и неформалното образование, на основата на което се създаде **модел за групова социално-педагогическа работа**, изграден върху принципите на стратегическото планиране и реализиране на множество процеси за промяна и развитие на взаимоотношенията на учениците в начална училищна възраст, опосредствани от набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър.

2.4. МОДЕЛ ЗА ГРУПОВА СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА РАБОТА В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС (НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)

2.4.1. СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКО ЦЕЛЕПОЛАГАНЕ

В процеса по създаването, апробирането и верифицирането на социално-педагогически модел за групова работа с ученици от начална училищна възраст приоритетно са разработени цели по *афективната таксономия на Д.Р. Кратуол*, тъй като тя позволява в различните ѝ нива и в специфично създадените условия на творческата среда (на Образователен театър), да се стимулира развитието на взаимоотношенията на учениците в начална училищна възраст.

Афективна таксономия на Д.Р. Кратуол

Ниво първо: *възприемане на стимула от ученика при пасивно внимание* – спектакълът, разглеждан като фокус на Образователен театър, чрез образа на актьорите, декорите, костюмите и информацията, която предоставя са *стимул*. Учениците слушат, гледат, преживяват, чувстват - *пасивно*. На това ниво се запознават с целите на образователно-драматичното действие.

Ниво второ: *отговор на стимула по собствена воля и изпитване на удовлетворение от това* - учениците отговарят на стимула чрез: влизане в роля на сцената на Образователен театър; дават предложения от място (в публиката); решават казуси и/или участват в дискусии по отношение на случващото се в образователно-драматичното действие, сътворявано пред тях.

Ниво трето: *оценяване на явлението и дейността, търсене на възможност за изпълнение* – учениците инициират участие, активност и ангажираност. Изхождат от собствените си нагласи, интереси, личностните оценки и мотивация, относно образователно-театралното действие – спектакълът. Правят свой личен избор и оценка и вземат решение дали, в коя и колко образователно-театрални интеракции с актьорите, сцената и декорите да участват.

Ниво четвърто: *организиране на ценностната система, осъзнаване на поведението и чувствата* – изхождайки от специфичните особености на образователно-театралната роля, в която се превъплъщават на сцената на Образователен театър, учениците интегрират нови понятия, ценности, отношения или убеждения, като ги подреждат в рамките на собствената си йерархия. През призмата на образователно-театралния подход, сериозно-несериозен, учениците взаимстват характеристики, черти, убеждения, мисли и нагласи на персонажа, който са избрали да изиграят.

Ниво пето: *организиране на ценностната система и нарастване на комплексността до формиране на концепция за живота* – по време на дискусиата след представянето и получаването/ даването на оценка у учениците се наблюдава интернализация и организиране на ценностната система. „По време на оценяването учениците демонстрират възможности за приложение на „новопридобитите“ ценности. Показват интернализирани атитюди и в ситуации извън въображаемото време, място и пространство на образователната драма...“ (Николова, М. 2014: 71)

В този смисъл като **ГЛОБАЛНИ ЦЕЛИ** на социално-педагогическия модел за груповата работа с ученици от начална училищна възраст, основан върху приложението на набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър за развитие на техните взаимоотношения, се формулират на две равнища:

1) На когнитивно равнище: Да се създадат подходящи условия и възможности за учениците, чрез участие в образователно-театрално взаимодействие да изучават, проучват, анализират и познават собствената си личност и тази на другите (на съучениците), техните възможности, интереси, мнения, поведение, статус и роли в йерархията на взаимоотношенията в класа.

2) На афективно равнище: Да се създадат необходимите условия и възможности за учениците, чрез образователно-театралните взаимодействия, те да общуват ефективно – на вербално и невербално равнище; да умеят да дават и получават позитивна обратна връзка; да ценят и уважават личността на другите и техните права; да умеят да изслушват; да развият компетентности като: позитивност, отзивчивост, добронамереност, отстъпчивост, търпеливост, толерантност, учтивост, търпимост; да зачитат чуждото мнение, без да налагат своето; да развият умения за партньорство, сътрудничество и работа в екип и да ги трансформират в приоритет в общата работа на групата – училищният клас; да организират ценностната си система и да осъзнаят поведението и чувствата си в общността; да формират позитивна концепция за живот.

2.4.2. СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАМЕРЕНИЯ, В КОНТЕКСТА НА РАЗРАБОТВАНЕТО НА МОДЕЛ ЗА СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА РАБОТА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

Социално-педагогическите намерения, разглеждани в контекста на разработването на модел за социално-педагогическа работа в началното училище се интерпретират като **желанията, търсените и преследвани предизвикателства** пред съвместната работа между ученици и ученици и учители в съвременното начално училище.

В този смисъл могат да бъдат определени няколко социално-педагогически намерения:

- Създаване на условия за личностно самопознание и междуличностен диалог, чрез участие в драматично-театрални образователни формати; подпомагане на учениците за развитие на умения за ефективно формално и неформално общуване в училищната общност; за критическо и творческо мислене;
- През погледа на въображаемото и атрактивно театрално-образователно взаимодействие да се създадат условия за учениците за търсене и избиране на позиция, място в съвременния динамичен свят, чрез изследване на алтернативни подходи и решения, опосредствани от имажнерната характеристика на Образователен театър, и пространството, което сътворява;
- Ориентиране на ученикът към формиране на социални умения за справяне в критични ситуации, ефективно решаване на конфликти и водене на преговори, чрез включване в образователно-театрални взаимодействия – влизане в роля, изразяване на позиция, участие в дискусия и пр.;
- Стимулиране на разбирането за значението на творчеството, креативността, новостта и нестандартността, относителното развитие и просперитета – личностен и на групата (училищния клас) като цяло.

2.4.3. ОСОБЕНОСТИ НА МИСИЯТА И ВИЗИЯТА

При формулирането на **мисия**, определяща основната насоченост на социално-педагогическите взаимодействия в контекста на образователно-театралния подход за развитие на взаимоотношенията в училищния клас, научно-изследователския фокус е насочен към създаване на предпоставки за регулиране на социалните връзки и взаимовръзки в училищния клас и утвърждаване на атмосфера на откритост, отзивчивост, доверие и позитивност в отношенията между членовете му.

Специфичната особеност на **визията** от гледна точка на разработването на модела се изразява в създаване на условия за пълноценно развитие на личностните и междуличностни отношения между учениците от начална училищна възраст в училищния клас, чрез стимулиране на добронамереност, отстъпчивост, търпеливост, отзивчивост, толерантност, учтивост и пр., с цел постигане на позитивна групов динамича в детската група и конструктивно развитие в техните взаимоотношения.

2.4.4. ПРОГРАМА ОТ НАБОР ОТ СТРАТЕГИИ НА ОБРАЗОВАТЕЛЕН ТЕАТЪР ЗА РАЗВИТИЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС (НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)

Моделът за групов социално-педагогическа работа, основан на набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър се конструира и апробира за прилагането им в началното училище (I – IV клас). Той включва експериментална програма и система от методи, техники, инструменти и процедури.

Стратегическият подход в основата на концептуалният модел за групов социално-педагогическа работа включва три стратегии на Образователен театър, наречени „Ролева трансформация в действие“, „Сценична диада“ и „Стимулиране на общност“.

По своята същност те представляват планирано и организирано активно участие на учениците от начална училищна възраст в специфична последователност от образователно-театрални и социално-педагогически дейности, определяни като драматични (сценични) и пост-драматични (в класната стая) – ролеви игри, образователни драма-етюди и интеракции.

Стратегията „Ролева трансформация в действие“ поставя своя фокус върху стимулиране на *индивидуалното емоционално преживяване на отделен ученик* и действията му във взаимодействието с драма елементите в условията на образователното представление.

Стратегията „Сценична диада“ поставя акцент върху стимулиране на *междоличностното емоционално преживяване на група от ученици (диада)* и действията, влиянията и взаимодействията им както с елементите в условията на образователното представление (актьори, сцена, костюми, кукли, музика и пр.), така и между тях самите, по време и след драматичното действие на сцената на Образователен театър.

Стратегията „Стимулиране на общност“ представлява последователност от специфични дейности, основани на *създаването на общностни, съвместни преживявания, които стимулират изграждането на вътрешна структура, гарантираща развитието, сигурността и стабилността на участниците в нея*.

Разработването на моделът има за цел:

- Да се създадат подходящи условия и възможности за учениците, чрез участие в образователно-театрално взаимодействие да изучават, проучват, анализират и познават собствената си личност и тази на другите (на съучениците), техните възможности, интересни, мнения, поведение, статус и роли в йерархията на взаимоотношенията в класа и

- Да се създадат необходимите условия и възможности за учениците, чрез образователно-театралните взаимодействия, те да общуват ефективно; да умеят да дават и получават

позитивна обратна връзка; да ценят и уважават личността на другите и техните права; да умеят да изслушват; да развият компетентности като: позитивност, отзивчивост, добронамереност, отстъпчивост, търпеливост, толерантност, учтивост, търпимост; да зачитат чуждото мнение, без да налагат своето; да развият умения за партньорство, сътрудничество и работа в екип и да ги трансформират в приоритет в общата работа на групата.

В този ред на мисли приоритетно научно-изследователския фокус се ориентира към изясняване на **съдържателната рамка на всяка една от стратегиите на Образователен театър**, на същностните им характеристики, специфичните особености, процесуалната характерност, цели, визия, техники и инструменти, процедури за оценяване на постиженията и очаквани резултати.

СТРАТЕГИИ НА ОБРАЗОВАТЕЛЕН ТЕАТЪР ЗА РАЗВИТИЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС

Образователно-театралното взаимодействие създава ефективни стимули за обогатяване и трансформиране на когнитивните и афективните равнища на развитие на учениците от начална училищна възраст. То се реализира в определено време, място и пространство, с определени правила, но от друга страна, театрално-драматичното въздействие *започва преди и продължава след образователния спектакъл*.

2.4.4.1. СТРАТЕГИЯ I: „РОЛЕВА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ДЕЙСТВИЕ“

Позитивно отношение: откритост и отзивчивост в междуличностните отношения

Визия

⌘ Изграждане на емоционална връзка между учениците в училищния клас на начална училищна степен.

⌘ Създаване на нова перспектива в личностните и междуличностните отношения и взаимоотношения на учениците, чрез стимулиране разбирането на чувствата, мислите и емоциите им и тези на другите, посредством създаване на образователно-драматични предпоставки, насочващи към разбиране и приемане личността на другите, с цел промяна на поведенческия модел и ролеви репертоар.

Цел: Създаване на ефективни и развиващи възможности за изучаване, анализиране и познаване на собствената си личност и тази на другите в училищния клас, техните възможности, интересни, мнения, поведение, статус и роли, чрез участие в образователно-театрално взаимодействие.

Същност: Взаимодействията протичат в логическа, педагогически обоснована последователност от: включване на учениците в образователно-театрално действие, стимулиране на интензивно драматично емоционално преживяване, насочване към активно драматично въздействие, участие в пост-драматични въздействия чрез специфични методи, техники и похвати, осигуряване на позитивна обратна връзка, оценка и дискусия, стимулираща ефективна саморефлексия.

Специфичното проявление на стратегията поставя своя фокус върху стимулиране на *индивидуалното емоционално преживяване на отделен ученик* и действията му във взаимодействието с драма елементите в условията на образователното представление.

ЕТАПИ на приложение на стратегията „Ролева трансформация в действие“

ПЪРВИ ЕТАП: Драматично преживяване в Образователния спектакъл

Ключови дейности:

- Трансформация ученик-зрител – ученик-актьор;
- Създаване на стимули, които активизират потребност от включване.

ВТОРИ ЕТАП: *Драматично взаимодействие*

Ключови дейности:

- Определяне на субекти и обекти на взаимодействие - актьори, сцена, костюми, музика, осветление, публика, съученици, приятели;
- Трансформация ученик- актьор – ученик- зрител.

ТРЕТИ ЕТАП: *Пост-драматично взаимодействие в класната стая*

Ключови дейности:

- Индивидуален разговор с ученикът-актьор; (Приложение №1)
- Участие в импровизирана ролева игра <“Кораб>; (Приложение №2)
- Изработване на невербални подкрепители (драма-инструменти) за позитивна обратна връзка – емотикони, картички, рисунки, постери, писма и пр. (Приложение №3)
- Определяне на ролята на ученици „звезди“, „свързка“, „мост“, „пазач на вратата“, „аутсайдер“;
- Дефиниране на ролята на драма-учителя за ефективността на пост-драматичните взаимодействия.

ЧЕТВЪРТИ ЕТАП: *Оценка*

Ключови дейности:

- Даване и получаване на позитивна обратна връзка
- Саморефлексия

За организиране и провеждане на обективен процес по оценяване на постиженията на учениците се използва „Критериална матрица за оценка на постиженията“ (Василева 2014: 97-100). Това е нестандартен формат и ефективна техника за разработване на стандартен и обективен метод за оценяване на социално-педагогически, творчески и креативни резултати и постижения на учениците по време на взаимодействията си в група, опосредствани от театрално драматични стимули.

2.4.4.2. СТРАТЕГИЯ II: „Сценична диада“

НАСЪРЧАВАНЕ НА ПРЕЖИВЯВАНИЯ, КОИТО СТИМУЛИРАТ ПЪЛНОЦЕННА МЕЖДУЛИЧНОСТНА ВРЪЗКА

Визия: Формиране на свободни, инициативни и креативни личности, които притежават компетентности като: позитивност, отзивчивост, добронамереност, отстъпчивост, търпеливост, толерантност, учтивост, търпимост; които умеят да слушат активно и зачитат чуждото мнение, без да налагат своето.

Цел: Ориентиране на ученикът в отношението му към другите, във връзка с изграждане на партньорски взаимоотношения, развитие на сътрудничество, помощ и взаимопомощ, работа в екип, чрез насърчаване на общи преживявания.

Същност: По своята същност стратегията „Сценична диада“, разглеждана през системния подход на Образователен театър, представлява последователност от специфични дейности, основани на насърчаването на съвместни преживявания, които стимулират изграждането и поддържането на пълноценна и обогатяваща междуличностна връзка между учениците в училищния клас, участници в образователно-театралното взаимодействие.

В „Сценична диада“ социално-педагогическите и образователно-драматични взаимодействия са планирани и се реализират подобно на тези в стратегията „Ролева трансформация в действие“: включване на група ученици в образователно-театрално действие, стимулиране на интензивно драматично междуличностно емоционално преживяване, насочване към активно драматично въздействие и взаимодействие през погледа на ролята, която играят, участие в пост-драматични въздействия чрез специфични методи, техники и похвати, осигуряване на позитивна обратна връзка, оценка и дискусия, стимулираща ефективна саморефлексия и насочване към формиране на оценъчни съждения.

Специфичното проявление на стратегията поставя своя фокус върху стимулиране на *междудуличностното емоционално преживяване на учениците* и действията, влиянията и взаимодействията им както с елементите в условията на образователното представление (актьори, сцена, костюми, кукли, музика и пр.), така и между тях самите, по време и след драматичното действие на сцената на Образователен театър.

ЕТАПИ на приложение на стратегията „Сценична диада“

ПЪРВИ ЕТАП: Драматично преживяване в Образователния спектакъл

Ключови дейности:

- Трансформация ученик-зрител – ученик-актьор;
- Създаване на стимули, които активизират потребност от включване.

ВТОРИ ЕТАП: Драматично междудулично взаимодействие

Ключови дейности:

- Определяне на субекти и обекти на взаимодействие - актьори, сцена, костюми, музика, осветление, публика, съученици, приятели;
- Осъществяване на междудуличностна връзка, комуникация, с друг ученик-актьор, в рамката на образователната роля;
- Трансформация ученик- актьор – ученик- зрител.

ТРЕТИ ЕТАП: Пост-драматично взаимодействие в класната стая

Ключови дейности:

- Провеждане на индивидуален разговор с учениците-актьори –по двойки и по отделно (Приложение №1)
- Участие в образователно-драматичен етюд в класната стая <“Нашият град“>, чрез разрешаване на драма конфликт (Приложение №4)
- Определяне на ролята на ученици „звезди“, „свързка“, „мост“, „пазач на вратата“, „аутсайдер“;
- Дефиниране на ролята на драма-учителя за ефективността на пост-драматичните взаимодействия.

ЧЕТВЪРТИ ЕТАП: Оценка

Както в предходната стратегия на Образователен театър, така и в „Сценична диада“ се използва „Критериална матрица за постиженията“, като ефективна техника за реализиране на обективно оценяване образователно-драматичната дейност на учениците от начална училищна възраст.

Ключови дейности:

- Даване и получаване на позитивна обратна връзка – вербални и невербални подкрепители.

Стратегията „Сценична диада“, основаваща се на образователно-драматични сценарии, етюди и конфликти предлага преживяване на разнообразни роли и правенето на интерпретации, „което трансформирано в цели на обучението означава да се научиш да вземеш решение за действие, да го изпълниш, да почувстваш, да обясниш, да промениш действието си“. (Василева 2014: 38)

2.4.4.3. СТРАТЕГИЯ III: „СТИМУЛИРАНЕ НА ОБЩНОСТ“

ИНТЕГРАЦИЯ НА ЦЕЛИЯ КЛАС

Визия: Стимулиране на ефективно развитие на индивидуалността на ученика в специфичните условия на групата, чийто член е то, насочване към формиране на лидерството, умения за управление, развитие на творчески и креативни способности, създаване на ефективни комуникативни стратегии, провокиращи съдействие, отговорност и самоконтрол.

Цел: Създаване на педагогически обосновани предпоставки за развитие на партньорството, сътрудничеството и работата в екип в училищния клас и разбиране необходимостта от поставяне на общи приоритети в съвместната работа на групата – училищният клас.

Същност: Разглеждана през системния подход на Образователен театър по своята същност стратегията „Стимулиране на общност“ представлява последователност от специфични дейности, основани на *създаването на общностни, съвместни преживявания, които стимулират изграждането вътрешна структура, гарантираща развитието, сигурността и стабилността на участниците в нея.*

Използването на стратегията създава ефективни насоки за формирането на общностни ценности, ритуали, преживявания, съвместна дейност, основана на търсенето на подкрепа, изграждането на партньорства и съдействие между всички членове на училищния клас.

ЕТАПИ на приложение на стратегията „Стимулиране на общност“

ПЪРВИ ЕТАП: Драматично преживяване в Образователния спектакъл

Ключови дейности:

- Трансформация ученик-зрител – ученик-актьор;
- Създаване на стимули, които активизират потребност от включване.

ВТОРИ ЕТАП: Драматично взаимодействие

Ключови дейности:

- Определяне на субекти и обекти на взаимодействие - актьори, сцена, костюми, музика, осветление, публика, съученици, приятели;
- Трансформация ученик- актьор – ученик- зрител.

ТРЕТИ ЕТАП: Пост-драматично взаимодействие в класната стая

Ключови дейности:

- Участие в импровизирана ролева игра <“Кръг на разговори“> (Приложение №5)
- Участие в образователно-драматичен етюд в класната стая <“Горско състезание“> (Приложение №6)
- Участие в дискусия

ЧЕТВЪРТИ ЕТАП: Оценка и дискусия

Изхождайки от логическата последователност на изложението стратегията „Стимулиране на общност“, както и предходните две, използва „Критериална матрица за постиженията“, като ефективна техника за реализиране не обективно оценяване образователно-драматичната дейност на учениците от начална училищна възраст, включени е нея.

Ключови дейности:

- Даване и получаване на позитивна обратна връзка – вербални и невербални подкрепители.

Стратегията „Стимулиране на общност“ създава ефективни възможности за постепенно сплотяване на групата в училищния клас, чрез натрупване на общи преживявания, които ги сближават емоционално и поведенчески. „Общия преживелищен опит ги подготвя да си помагат и в други ситуации по време на обучението. Този поведенчески трансфер е особено продуктивен за индивидуалния напредък на всяко дете и за ефективната екипна дейност“. (Василева 2014: 28)

2.4.5. КРИТЕРИАЛНА МАТРИЦА ЗА ОЦЕНКА НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯТА В КОНТЕКСТА НА ПРИЛОЖЕНИЕТО НА МОДЕЛА ЗА ГРУПОВА СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКА РАБОТА В НАЧАЛНОТО УЧИЛИЩЕ

На този етап по разработването на модел за социално-педагогическа групов работа, основан на набор от стратегии на Образователен театър се формулират **критерии, гарантиращи ефективността** от проведената работа съвместно с учениците от експерименталната извадка.

Изключително важна тук е ролята на драма-учителя, който запознава всички ученици с тези критерии, използвайки „Критериална матрица за постижения“, тъй като изясняването на резултатните очаквания от общата им дейност създава условия за индивидуални или групови специфични усилия и стремежи към така желаното образователно постижение, към успех, към признания и похвали.

2.4.6 ДИСКУСИОНЕН АНАЛИЗ

Ефективността на модела за социално-педагогическа работа, основан на набор от стратегии на Образователен театър се търси в продължаващите след приключването му подкрепящи дейности предварително планирани и реализирани от драма-учителя. В този смисъл е важно да бъде провокирана целесъобразна и целенасочена дискусия от страна на драма-учителя, с цел осветляване на границите и всички различни гледни точки на участващите ученици по повод техните преживявания, емоции, дали да стигнали до развиващи преживявания и прозрения, които са провокирали промяна и развитие в отношението им към себе си и останалите от класа.

ТРЕТА ГЛАВА

ХАРАКТЕРИСТИКА НА СТРАТЕГИИТЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛЕН ТЕАТЪР ЗА РАЗВИТИЕ НА ВЗАИМООТНОШЕНИЯТА В УЧИЛИЩНИЯ КЛАС (НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ)

3.1. НАУЧНО-ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ДИЗАЙН НА ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Атрактивните, интерактивни и мултифункционални подходи на обучение създават възможности за активиране на всички сетива на учениците в процеса на обучение, те наблюдават, преживяват, превъплъщават се, чувстват, усещат, слушат и учат съвместно, заради себе си и заради останалите в групата на училищния клас. Въвличането на децата в разнообразието от нетрадиционни, новаторски и интерактивни форми на обучение създава подходящи условия за стимулиране на пълноценни партньорски отношения на сътрудничество, помощ и взаимопомощ между децата в училищната общност.

Всичко това аргументира необходимостта от провеждането на емпирично изследване, което има за цел да проучи, изследва и анализира развитието на взаимоотношенията в училищния клас (начална училищна възраст), чрез целенасочен групов процес, в който се използва набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър.

Емпиричното педагогическо изследване е проведено през периода септември 2012г. – май 2014г.

В **емпиричната извадка** са включени 229 ученика от начална училищна възраст (9 групи) и 52 учители, класните ръководители, възпитателите и всички други учители, ангажирани с обучението на деветте експериментални групи – училищни класове – учители по език (английски език и италиански език), учители по изкуства (музика и изобразително изкуство), учители по информационни технологии и учител по физическо възпитание, с цел регистриране на максимална обективност при представянето и интерпретацията на получената експертна оценка., преподаващи в основни и средни общообразователни училища в столицата, в начална училищна степен.

Изследователският инструментариум включва социометрична методика, интервю и експертна оценка.

3.2. ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Организацията и методиката на изследването се развива на три етапа: установяващ, изграждащ и заключителен.

На установяващият етап се използва социометричната методика с цел констатиране и регистриране на актуалните за момента отношения, позиции, статуси и роли на учениците в

училищния клас и тяхното разпределение в йерархичната структура на взаимоотношенията в училищната общност.

На изграждащият етап се прилагат трите конкретни стратегии на Образователен театър, които се изразяват в предварително планирана педагогическо обоснована последователност от специфични образователно-театрални и пост-драматични дейности, реализирани във и извън класната стая. Приложението им се реализира на три равнища, след всяко от което се използва социометричния инструментариум, с цел установяване предвиждане, развитие или прогрес в йерархичните структури на взаимоотношенията на учениците, включени в експерименталната извадка.

За придобиването на по-точна представа за възможностите и специфичните условия, които се създават, в хода на изграждащият етап се провеждат индивидуални разговори с учениците, структурирани в стандартизирано интервю; драма-техники и драма методи.

В заключителният етап от емпиричното изследване се търси експертното мнение на избраната извадка от учители, отново се прилагат методите за регистриране на взаимоотношенията в групата (социометричен тест, социограма и социометрична матрица), с цел да се установи в каква степен методите и инструментите използвани в предходния етап са подпомогнали развитието на взаимоотношенията в училищния клас.

3.3. АНАЛИЗ НА ПОЛУЧЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ЕМПИРИЧНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Получените резултати от емпиричното изследване насочват анализа към следните **изводи**:

- Ангажирани активно в целенасочено и планирано социално-педагогическо, театрално-образователно и пост-драматично взаимодействие, учениците, включени в експерименталната извадка са стимулирани както към по-чести, по-разнообразни и с повече деца междуличностни взаимоотношения, така и към взаимодействия между микрогрупите в училищните класове. Получените резултати показват, че стратегическият подход, основан на образователно-театрални взаимодействия, създава разнообразни и значими за децата поводи за позитивни контакти между микрогрупите и отделните техни членове в училищните класове.

- Особеността на процесуалната и съдържателна последователност, планирана в приложените интерактивно-ролеви стратегии стимулира промени в структурата на взаимоотношенията на учениците като се наблюдават емпирични доказателства отразяващи трансформации в ранговото статусно разпределение в изследваните групи.

Таблица №1

Обобщение на статусното разпределение

Етапи	Роля „Звезда“		Роля „Свързка“		Роля „Мост“		Роля „Пазач на вратата“		Роля „Аутсайдер“	
	лидери		предпочитани		приети		пренебрегнати		отхвърлени	
	абс. брой	в %	абс. брой	в %	абс. брой	в %	абс. брой	в %	абс. брой	в %
Първи етап <i>установяващ</i>	49	21%	52	23%	56	25%	45	20%	26	11%
Втори етап <i>изграждащ</i>	31	14%	56	24%	79	34%	45	20%	18	8%
Трети етап <i>заключителен</i>	24	11%	72	31%	76	33%	43	19%	14	6%

Наблюдава се стабилизиране на междуличностните структури на взаимоотношения между учениците, включени в извадката и създаване на благоприятно, развиваща, защитена атмосфера за реализиране на дейности по преподаване и учене, опосредствана от атрактивния, интензивен и експанзивен контекст на образователно-театралните дейности.

- Чрез приложението на модела за групова социално-педагогическа работа, основан на стратегиите на Образователен театър се регистрират емпирични данни отразяващи промени в груповата структура, основани на трансформация в поведенческите реакции в училищните групи по посока единомислие и единодействие. Приоритизира се умението за общуване основано на отзивчивост, наблюдава се промяна в ролята на лидера като от доминантен, той постепенно се превръща в по-толерантен и добронамерен отговорник за постигане на общата цел, дефинирана от групата.

- Получените емпирични данни потвърждават предположението, че учениците преживяват лично и емоционално сценичните си участия, те търсят интеракцията на сцената, тя е силно желана и предпочитана независимо от потенциалната опасност от отхвърляния, които поражда. Ползите от участието на сцена оправдават напрежението и вълнението. В този смисъл моделът за групова социално-педагогическа работа, основан на набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър, подпомага развитието на личността на учениците във и извън групата, посредством осигуряване на сцена за реално репетиране на разнообразни ролеви модели в защитената среда на въображаемата реалност.

- Включени в интензифицираните образователно-театрални интеракции учениците от начална училищна възраст регистрират в изследователския инструментариум високи равнища на удовлетвореност от активното си участие. Това гарантира удовлетворяване на потребността от обучение, основано на преднамерено позитивни междуличностни и групови взаимоотношения, което стимулира развитие на кохерентност на груповата динамика в училищния клас.

- Учениците, участвали съвместно в образователно-театрални и драматични действия и взаимодействия развиват и трансформират взаимоотношенията си с детето, с което са били в интеракцията по време на образователно-театралното действие. Те започват да споделят по-често общо пространство, да търсят помощ и сътрудничество при извършване и на други дейности- участие в училищен проект, задача или неформална игра в свободното време.

- Учениците, включени в емпиричната извадка започват да дефинират „сценичния си партньор“ като свой приятел, значим и референтен. Емпиричните данни показват, че най-често децата приоритизират качествата: отзивчивост, учтивост, откровенност и честност и ги превръщат в ценности при осъществяване на комуникация и взаимодействие с членовете на класа. Започват да проявяват засилен стремеж към партньорски взаимоотношения, търсене на сътрудничество помощ и взаимопомощ от другите в училищната група.

Таблица №2

Основни приоритетни категории

Качество	„Приятел“		„Сценичен партньор“	
	в %	абс. брой	в %	абс. брой
отзивчивост	80%	183	74%	169
артистичност	26%	59	28%	63
откритост	55%	127	57%	130
толерантност	83%	191	86%	198
търпеливост	40%	92	38%	87
добронамереност	77%	176	74%	169
учтивост	93%	213	91%	208
откровенност	90%	207	93%	212
честност	87%	199	86%	196

- Според експертите – учители, включени в експерименталната извадка по време на вторият етап, характеризиращ се с фактическото приложение на интерактивно-ролевите стратегии на Образователен театър и през целия трети етап от изследването учениците засилват стремежа си към сценично участие във всяка от предложените образователно-драматични интеракции; започват да проявяват силно желание за активно включване във всяка една от предложените пост-драматични дейности. Голяма част от тях започват да споделят усещанията и преживяванията си, да задават въпроси, свързани с желанията на другите; да демонстрират в поведението си отзивчивост, добронамереност и компромисност; да търсят нови партньорства; да показват поведенчески модели основани на отговорност, интерес и организираност по време на вземане на групови решения; да проявяват инициативност, отговорност и адекватност при включването в разработването на цели, стимулиращи развитието на групата.

Фигура №1

- Партньорството между взаимодействащите си субекти, представляващи структури на формалното и неформалното образование, разглеждано през интегративния подход на Образователен театър, емпирично се доказва като ефективно за изграждане на общност в училищния клас на началното училище.

Приложението на модела за социално-педагогическа работа, основан на набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър, стимулира развитието на афективните, социални, комуникативни и емоционални компетентности на учениците и тяхната проекция в динамичните взаимоотношения в училищната общност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Съвременното начално училище измества фокуса си към удовлетворяване на специфичните потребности на днешните ученици от атрактивност, артистичност, дори екстравагантност и ексцентричност в процеса на обучение, като се основава на взаимодействието между формални и неформални модели на обучение, характеризиращи се с разнообразни, интегративни и мултифункционални начини за подбор, съчетаване и прилагане на отделни методи, способности, техники и инструменти. В този смисъл планираният, апробиран и приложен модел за групово социално-педагогическа работа, основан на набор от интерактивно-ролеви стратегии на Образователен театър намира своето значимо място в процесуалното педагогическо пространство, тъй като гарантира ефективно и пълноценно усвояване, освен на рационални и емоционални начини за познание, така и на ефективни когнитивни, комуникативни и социални стратегии и позитивни модели на поведение.

В хода на емпиричното изследване се установи и доказа, че учениците, включени в образователно-театрални и пост-драматични дейности започват да се адаптират и действат по-бързо, да откриват различни решения при поставени казуси, да откриват самостоятелно иновативни начини за справяне с проблеми и конфликтни ситуации.

Приложението на специално конструирания интерактивно-ролеви стратегии в Образователен театър подпомага развитието на учениците от начална училищна възраст по отношение на изграждането на позитивни посоки на собственото си поведение във и извън групата на класа; развитие на качества като откритост, позитивност, любопитство и интерес към преживяванията, чувствата, мислите, способностите, възможностите, реакциите и поведението си в различни ситуации –въображаеми или реални; приемане на различни от собствената си житейска позиция. Учениците постепенно започват да разбират значението на социалните отговорности и съзнателното поемане на ангажменти; започват да разбират необходимостта на сътрудничество, партньорство и екипна работа. Развиват емпатия и имат възможност за разширяване на ролевия си репертоар.

Чрез специално конструирания интерактивно-ролеви стратегии Образователен театър създава среда за такива стимулации, които оказват значима промяна в поведенческите реакции на учениците, насърчава овладяването на умения като приспособимост, адаптивност към различни житейски ситуации, спонтанност, адекватност, гъвкаво вземане на решения и поемане на риск.

Предложеният стратегически подход базиран на разнообразните модели, основаващи се на сценично ролево партньорство между учениците създава възможности и условия за постигане на множество резултати.

Включени в специално конструирано обучение, основано на ролевото взаимодействие и сценичния диалог, с подкрепата на своите учители и съученици децата от начална училищна възраст изследват личното си участие, експериментират в групата на училищния клас, и може да се предположи, че прилагат този личен специфичен опит в някаква степен и в реалността, участвайки във взаимодействия със своите родители, приятели и близки.

ПРИНОСИ

1. На основата на аналитична съдържателна интерпретация на 1)теоретичните постановки от водещи научни публикации и 2)съществуващите ефективни образователно-театрални практики в международен мащаб, в настоящото дисертационно изследване са очертани съвременните измерения на възможностите за развитие на взаимоотношенията в училищния клас (начална училищна възраст), посредством набор от стратегии на Образователен театър.

2. На основата на сравнителен анализ, основаващ се на теоретико-приложните постановки относно педагогическата ефективност на множество драма, театрални и ролеви варианти на обучителни и терапевтични системи в дисертационното изследване се дискутират, сравняват, изучават и изследват възможностите за развитие на взаимоотношенията в училищния клас на началното училище.

3. Разработен е концептуален модел за групово социално-педагогическа работа, основан на набор от стратегии на Образователен театър, който създава ефективни предпоставки, в практико-приложен план, за развитие на взаимоотношенията, възникващи между учениците в училищния клас, в основата на който стои общностен дискуссионен анализ, благоприятстван от посредничеството на учителите и посредством развитие на лични умения за наблюдение и саморефлексия. Постепенно децата се превръщат в активни създатели, анализатори и действени членове от училищна общност, което е висока цел за личностното и взаимоотношенческото им развитие.

4. Експериментално се доказва, че концептуалният модел за социално-педагогическа работа, основан на набор от стратегии на Образователен театър стимулира и ангажира учителите в началното училище към сътрудничество в неформален образователен-драма проект за постигане на афективни цели с учениците от висок порядък като: толерантност, отзивчивост, сътрудничество, толерантност, чувствителност, търпеливост, учтивост и пр.

5. Емпиричните доказателства потвърждават твърдението, че стратегиите на Образователен театър („Ролева трансформация в действие“, „Сценична диада“ и „Стимулиране на общност“) ускоряват създаването на ефективна и стимулираща развитието афективна рамка от цели относно развитието на взаимоотношенията на учениците в тяхната училищна общност.

6. Експериментално се доказва виталността на концептуалният модел за социално-педагогическа работа, основан на набор от стратегии на Образователен театър, приложен активно и систематично в различни училищни общности и групи.

7. Обосновава се и се доказва приложимостта на концептуалният модел, който обогатява театрално-образователната система Образователен театър и създава прогресивни възможности за превръщането ѝ в реална педагогически ефективна система, която освен обучителни цели осъществява и афективни, чрез стимулирането на развитие на взаимоотношенията между учениците и между учителите и учениците на високо професионално - педагогическо ниво.

НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА:

Статии, публикувани в научно-изследователски списания:

1. Образователна драма: същност, особености и предизвикателства в началното училище. В: *Списание на Софийския университет за образователни изследвания*. София, Брой 1/ 08.05.2013, 76-87, 2013
2. Образователна драма: системи на приложение в училищната практика. Образователен театър. Форум театър. В: сп. *Педагогика*, София, книжка №4, 521-544, 2014
3. Приложение на идеите за театър в образованието в българската училищна практика. В: *Списание на Софийския Университет за електронно обучение*, София, Брой 2/ 19.08.2014, 69-82, 2014

Статии, публикувани в сборници от международни научни конференции, проведени в България, чрез участие с доклади:

1. Развитие на творческото мислене посредством влизане в роля в класната стая. В: *Сборник от научна конференция с международно участие „Знанието, традиции, иновации, перспективи“ на Бургаски свободен университет*, Бургас, Том I, 441-449, 2013
2. Формиране на емоционално-личностни отношения чрез влизане в роля в класната стая. Образователно представление. В: сп. *Наука и технологии*, Стара Загора, книга №8 „Образование“, 69-74, 2014
От участие в двадесет и четвърта международна научна конференция. Съюз на учените – Стара Загора
3. Приложение на идеите за театър в образованието в българската училищна практика. В: *Сборник научни доклади „Докторантски изследвания в отговор на съвременните предизвикателства пред педагогическата теория и практика“*, Докторантски научен семинар, София, 6-8 юни 2014, 307- 319, 2014